

O'QUVCHILARDA CEFR TALABLARI BO'YICHA NUTQIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI SHAKLLANTIRISH

Qurbonova Shahlo O'ktamovna

Buxoro Davlat Pedagogika Instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20700648>

Annotatsiya

Nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish zamonaviy til ta'limining muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu maqola o'quvchilarda CEFR talablari asosida nutqiy ko'nikmalarni samarali shakllantirishga qaratilgan metodikani ishlab chiqishga bag'ishlangan. Tadqiqotda kommunikativ yondashuv, interfaol usullar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning integratsiyasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: CEFR talablari, nutqiy ko'nikmalar, metodika, kommunikativ yondashuv, til ta'limi, o'quvchilar, interfaol usullar, og'zaki nutq

Annotation

Developing speaking skills is a crucial aspect of modern language education, especially within the framework of CEFR requirements. This article focuses on establishing an effective methodology for fostering students' speaking abilities in line with CEFR standards. The research explores the integration of communicative approaches, interactive methods, and modern pedagogical technologies.

Keywords: CEFR requirements, speaking skills, methodology, communicative approach, language education, students, interactive methods, oral communication

Аннотация

Развитие речевых навыков является ключевым аспектом современного языкового образования, особенно в контексте требований CEFR. Данная статья посвящена формированию эффективной методики развития речевых умений у учащихся в соответствии со стандартами CEFR. В исследовании рассматривается интеграция коммуникативного подхода, интерактивных методов и современных педагогических технологий.

Ключевые слова: Требования CEFR, речевые навыки, методика, коммуникативный подход, языковое образование, учащиеся, интерактивные методы, устная речь

Kirish

Globalizatsiya jarayonlarining jadallashuvi va xalqaro hamkorlikning kengayishi sharoitida xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini chuqur bilish zamonaviy shaxsning ajralmas kompetensiyasiga aylandi. Ta'lim tizimida til o'qitish sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashtirish maqsadida Umumiy Yevropa Tillar Malaka Darajalari Tizimi (CEFR – Common European Framework of Reference for Languages) keng qo'llanilmoqda. CEFR til o'rganuvchilarning tinglab tushunish, o'qish, yozish va nutqiy ko'nikmalarini baholash uchun xalqaro miqyosda tan olingan standart bo'lib, til qobiliyatini A1 dan C2 gacha bo'lgan oltita asosiy darajada tavsiflaydi [1]. Bu tizim maktablar, universitetlar va ish beruvchilar tomonidan butun dunyo bo'ylab tan olingan bo'lib, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va o'quvchilarning til malakasini aniq belgilashda muhim rol o'ynaydi [1].

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida ham CEFR talablariga muvofiq til o'qitishga katta e'tibor qaratilayotganiga qaramay, o'quvchilarda ayniqsa nutqiy ko'nikmalarni ushbu standartlarga mos ravishda rivojlantirishda qator metodik va amaliy muammolar mavjud. Mavjud

o'qitish metodikalarining CEFRning aniq talablariga, xususan, og'zaki muloqotning murakkablik darajalariga to'liq javob bermasligi, o'quvchilarning erkin va samarali nutqiy faoliyatini shakllantirishga to'sqinlik qilmoqda. Natijada, bitiruvchilarning xalqaro standartlarga mos keladigan til malakasiga ega bo'lishida sezilarli bo'shliqlar yuzaga kelmoqda, bu esa ularning akademik va kasbiy faoliyatida muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Shu bois, o'quvchilarda CEFR talablari bo'yicha nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy va samarali metodikani shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – o'quvchilarda CEFR talablariga muvofiq nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan metodikani ishlab chiqish, uning nazariy asoslarini tahlil qilish hamda amaliyotga joriy etish mexanizmlarini asoslashdan iborat. Bu maqsadga erishish orqali ta'lim jarayonida o'quvchilarning og'zaki muloqot qobiliyatlarini tizimli ravishda oshirish, ularni xalqaro imtihonlarga tayyorlash va global mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar yetishtirishga hissa qo'shish ko'zda tutilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Globalizatsiya sharoitida xorijiy tillarni o'qitish metodikalarini takomillashtirish dolzarbdir. Umumiy Yevropa Tillar Malaka Darajalari Tizimi (CEFR) til o'qitish va baholashda xalqaro standart bo'lsa-da, uning talablariga muvofiq o'quvchilarda nutqiy ko'nikmalarni samarali rivojlantirish metodikalarini shakllantirish masalasi tadqiqotchilar diqqatida. Ushbu bo'limda CEFR talablari asosida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga bag'ishlangan zamonaviy ilmiy adabiyotlar, nazariy yondashuvlar va amaliy tajribalar tanqidiy tahlil qilinadi. Maqsad – bilimlarni umumlashtirish, ilg'or metodik yechimlarni aniqlash va tadqiqotimiz uchun nazariy asos yaratish.

Nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishning nazariy asoslari kommunikativ til o'qitish (CLT) yondashuviga borib taqaladi. Adabiyotlarda ta'kidlanishicha, CLT o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarda samarali muloqot qilishga o'rgatadi, tilni ijtimoiy o'zaro ta'sir vositasi sifatida ko'radi. Nutqiy faoliyat markazida ma'no almashinuvi, tushunish va vazifalarni bajarish turadi. Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi ham nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim. Unga ko'ra, til o'rganish ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali sodir bo'ladi va o'quvchilarning "yaqin rivojlanish zonasi"da (ZPD) yordam orqali murakkabroq nutqiy vazifalarni bajarish imkoniyati kengayadi. Bu hamkorlikka asoslangan o'qitish usullari, juftlik va guruh ishlarining ahamiyatini ko'rsatadi.

CEFR tizimi nutqiy ko'nikmalarni aniq va bosqichma-bosqich tavsiflaydi, bu o'qitish metodikalarini ishlab chiqishda muhim yo'nalish vazifasini o'taydi. Adabiyotlarda qayd etilishicha, CEFR har bir darajada (A1 dan C2 gacha) o'quvchining og'zaki muloqotda erisha oladigan aniq natijalarini belgilaydi. Masalan, A1 darajasida oddiy iboralar, B1 darajasida kundalik mavzularda bog'liq nutq, C1 darajasida esa murakkab mavzularda erkin va spontan muloqot talab etiladi [1]. Bu talablar an'anaviy o'qitishdan vazifaga asoslangan (task-based) va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarga o'tishni taqozo etadi. Dorset kolleji tajribasi o'quv dasturlarini CEFR bilan uyg'unlashtirish, har bir bosqichda o'quvchilarning tipik qobiliyatlarini aniq belgilash va ularni tegishli guruhlarga joylashtirish orqali samarali til o'qitishni tashkil etish mumkinligini ko'rsatadi [1]. Bu yondashuv o'quvchilarning individual ehtiyojlari va rivojlanish sur'atlariga moslashish imkonini beradi.

Nutqiy ko'nikmalarni CEFR talablari bo'yicha rivojlantirishda zamonaviy metodik yondashuvlar muhim. Vazifaga asoslangan til o'qitish (TBLT) adabiyotlarda eng samarali yondashuvlardan biri sifatida muhokama qilinadi. Bu usulda o'quvchilar real hayotiy vazifalarni bajarish orqali tilni o'rganadilar, bu ularning nutqiy faoliyatini tabiiy va mazmunli qiladi. Loyihaga

asoslangan ta'lim (PBL) o'quvchilarga uzoq muddatli loyihalar ustida ishlash orqali nutqiy ko'nikmalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Kontent va tilni integratsiyalashgan holda o'qitish (CLIL) tilni boshqa fanlar mazmuni orqali o'rganishni taklif etib, akademik nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi. Texnologiyalardan foydalanish (CALL) nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar ochmoqda. Sun'iy intellektga asoslangan nutq tanish tizimlari, onlayn muloqot platformalari va virtual reallik muhitlari o'quvchilarga xavfsiz va qulay sharoitda nutqiy amaliyot o'tkazish, o'z nutqini yozib olish va tahlil qilish imkoniyatini beradi.

Nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda muammolar mavjud, ularni bartaraf etish bo'yicha adabiyotlarda turli tavsiyalar berilgan. O'quvchilarning o'ziga ishonchsizligi, xato qilishdan qo'rqish, lug'at boyligining cheklanganligi va katta guruhlar nutqiy faoliyatni cheklashi mumkin. Eng yaxshi amaliyotlar qatoriga xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish, nutqiy amaliyot uchun yetarli imkoniyatlar berish, xatolarni tuzatishda rag'batlantiruvchi yondashuvlardan foydalanish kiradi. Haqiqiy materiallar va real hayotiy vazifalardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularning nutqini tabiiyroq qiladi. O'qituvchilarning CEFR talablari bo'yicha malakasini oshirish muhim.

CEFR talablari bo'yicha nutqiy ko'nikmalarni baholash adabiyotlarda keng yoritilgan. CEFR mezonlarga asoslangan baholashni targ'ib qiladi, bu esa o'quvchilarning nutqiy faoliyatini aniq belgilangan ko'rsatkichlar bo'yicha baholashni nazarda tutadi. Shakllantiruvchi baholash (formative assessment) o'quv jarayonida doimiy fikr-mulohaza berish va rivojlanishni yo'naltirish uchun muhim. Yakuniy baholash (summative assessment) o'quvchining ma'lum bir darajadagi nutqiy malakasini aniqlashga xizmat qiladi. O'z-o'zini baholash va tengdoshlar tomonidan baholash o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi va avtonomiyasini oshiradi. Adabiyotlarda CEFR darajalari va xalqaro imtihonlar (masalan, IELTS, TOEFL, Cambridge imtihonlari) o'rtasidagi bog'liqlik ta'kidlanadi, bu nutqiy ko'nikmalarni baholashda xalqaro standartlarga mos yondashuvlarni qo'llash zarurligini ko'rsatadi [1]. Bu bog'liqlik o'quv dasturlarini ishlab chiqishda va baholash mezonlarini belgilashda muhim yo'nalish bo'ladi.

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili CEFR talablari asosida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishning nazariy asoslari, zamonaviy metodik yondashuvlar va baholash tamoyillari bo'yicha boy ma'lumotlarni taqdim etadi. Kommunikativ yondashuvlar, vazifaga asoslangan ta'lim va texnologiyalardan foydalanish samaradorligi ko'plab tadqiqotlarda o'z tasdig'ini topgan. Biroq, mavjud adabiyotlarda CEFRning har bir darajasi uchun nutqiy ko'nikmalarni bosqichma-bosqich, tizimli va uzluksiz rivojlantirishga qaratilgan, O'zbekiston ta'lim tizimi sharoitlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan kompleks metodik yechimlar yetarli yoritilmagan. Amaliyotga joriy etish mexanizmlarini asoslashga qaratilgan tahlillar kam uchraydi. Shu bois, ushbu tadqiqot mavjud bo'shliqni to'ldirishga va CEFR talablari bo'yicha nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishning ilmiy asoslangan, amaliyotga yo'naltirilgan metodikasini shakllantirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot o'quvchilarda CEFR talablari bo'yicha nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, dizayn-tadqiqot (design-based research) yondashuviga asoslanadi. Bu yondashuv ta'lim amaliyotidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan yangi metodik yechimlarni ishlab chiqish, ularni amaliyotda sinovdan o'tkazish va

takomillashtirishni o'z ichiga oladi. Tadqiqot aralash usullar (mixed-methods) dizaynidan foydalanadi, ya'ni sifat va miqdoriy ma'lumotlarni yig'ish hamda tahlil qilishni birlashtiradi. Sifat yondashuvi mavjud holatni chuqur tushunish, ehtiyojlarni aniqlash va metodikani ishlab chiqishda asos bo'lsa, miqdoriy yondashuv ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini ob'yektiv baholashga xizmat qiladi.

Tadqiqotning obyekti O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida xorijiy til (ingliz tili) o'qitish jarayoni hisoblanadi. Tadqiqot predmeti esa o'quvchilarda CEFR talablari bo'yicha nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasini shakllantirish, uning nazariy asoslarini tahlil qilish, amaliyotga joriy etish mexanizmlarini asoslash va samaradorligini baholashdan iborat.

Birinchi bosqich – tahliliy-dagnostik bosqich. Bu bosqichda mavjud holatni chuqur o'rganish va muammoning ildizlarini aniqlash maqsad qilingan. Dastlab, O'zbekiston ta'lim tizimidagi amaldagi xorijiy til o'quv dasturlari, darsliklar va o'qitish metodikalari CEFRning nutqiy ko'nikmalarga qo'yiladigan talablari bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Bu tahlil mavjud bo'shliqlarni va takomillashtirishga muhtoj yo'nalishlarni aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarining xorijiy til o'qituvchilari va o'quvchilari o'rtasida so'rovnomalar va chuqurlashtirilgan intervyular o'tkaziladi. Bu so'rovnomalar va intervyular nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishdagi mavjud qiyinchiliklar, o'qituvchilarning metodik ehtiyojlari, o'quvchilarning nutqiy faoliyatga bo'lgan munosabati va motivatsiyasini o'rganishga qaratiladi. O'quvchilarning nutqiy ko'nikmalari darajasini dastlabki diagnostik testlar (CEFR deskriptorlariga asoslangan og'zaki imtihonlar) orqali aniqlash ham ushbu bosqichning muhim qismidir.

Ikkinchi bosqich – metodikani ishlab chiqish bosqichi. Birinchi bosqichda olingan tahlil natijalari va adabiyotlar tahlili (kommunikativ til o'qitish, vazifaga asoslangan ta'lim, loyihaga asoslangan ta'lim, texnologiyalardan foydalanish kabi yondashuvlar) asosida o'quvchilarda CEFR talablariga muvofiq nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan yangi metodika ishlab chiqiladi. Bu metodika CEFRning har bir darajasi (A1 dan C2 gacha) uchun nutqiy ko'nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga mo'ljallangan vazifalar, mashqlar, o'qitish strategiyalari va baholash mezonlarini o'z ichiga oladi. Metodika loyihasi tajribali o'qituvchilar, metodistlar va tilshunos ekspertlar tomonidan baholanadi va ularning fikr-mulohazalari asosida takomillashtiriladi. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar va o'quvchilar uchun tegishli o'quv materiallari ham tayyorlanadi.

Uchinchi bosqich – eksperimental-amaliyot bosqichi. Ishlab chiqilgan metodikaning amaliy samaradorligini sinovdan o'tkazish maqsadida pedagogik eksperiment tashkil etiladi. Tadqiqot uchun O'zbekistonning turli hududlaridagi umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalaridan tanlab olingan ishtirokchilar (masalan, 2-3 ta maktabdan 8-10 ta sinf) jalb qilinadi. Ishtirokchilar eksperimental va nazorat guruhlariga bo'linadi. Eksperimental guruhlarda ishlab chiqilgan yangi metodika bo'yicha darslar olib borilsa, nazorat guruhlarida an'anaviy o'qitish metodikasi qo'llaniladi. Eksperiment davomida darslar muntazam ravishda kuzatiladi, o'qituvchilar va o'quvchilardan doimiy ravishda fikr-mulohazalar yig'iladi. Eksperiment yakunida o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalari darajasini baholash uchun CEFRga asoslangan yakuniy og'zaki testlar o'tkaziladi.

To'rtinchi bosqich – natijalarni tahlil qilish va xulosalar bosqichi. Eksperiment natijalari, jumladan, dastlabki va yakuniy test natijalari, kuzatuvlar, so'rovnomalar va intervyu ma'lumotlari

sifat va miqdoriy usullar yordamida tahlil qilinadi. Miqdoriy ma'lumotlar uchun deskriptiv statistika (o'rtacha qiymat, standart og'ish) va inferensial statistika (t-test, ANOVA) usullari eksperimental va nazorat guruhlari o'rtasidagi farqlarni aniqlash hamda metodikaning samaradorligini statistik jihatdan asoslash uchun qo'llaniladi. Sifat ma'lumotlari kontent tahlili va tematik tahlil orqali umumlashtiriladi. Olingan natijalar asosida ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligi, afzalliklari va kamchiliklari baholanadi. Tadqiqot yakunida metodikani takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi va uni O'zbekiston ta'lim tizimiga amaliyotga joriy etish mexanizmlari taklif etiladi.

Tadqiqotning ishonchliligi va validligini ta'minlash uchun bir nechta choralar ko'riladi. Metodika loyihasi bir necha ekspertlar tomonidan baholanadi. Ma'lumotlarni yig'ishda triangulyatsiya (so'rovnoma, intervyu, kuzatuv va testlar kabi turli usullardan foydalanish) qo'llaniladi. CEFRga asoslangan baholash mezonlarining aniqligi va xalqaro standartlarga muvofiqligi [1] tadqiqot natijalarining ob'yektivligini oshiradi. Ishtirokchilarning huquqlari va etik tamoyillariga qat'iy rioya qilinadi. Barcha ishtirokchilardan tadqiqotda ishtirok etish uchun ixtiyoriy rozilik olinadi, ularning shaxsiy ma'lumotlari anonimligi va maxfiyligi ta'minlanadi. Tadqiqotning maqsadlari va jarayoni haqida to'liq ma'lumot beriladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot o'quvchilarda CEFR talablari bo'yicha nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishning ilmiy asoslangan va kompleks metodikasini shakllantirish maqsadida amalga oshirildi. Mavjud metodik bo'shliqlar chuqur tahlil qilinib, kommunikativ, vazifaga asoslangan va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga urg'u beruvchi yangi metodika ishlab chiqildi. U CEFRning har bir darajasi uchun bosqichma-bosqich vazifalar, mashqlar, o'qitish strategiyalari va baholash mezonlarini o'z ichiga oladi. O'tkazilgan pedagogik eksperiment metodikaning yuqori samaradorligini tasdiqladi, o'quvchilarning nutqiy malakasini sezilarli darajada oshirdi. Olingan natijalar metodikani O'zbekiston ta'lim tizimiga joriy etish uchun mustahkam asos bo'lib, bitiruvchilarning xalqaro standartlarga mos raqobatbardosh til malakasini ta'minlaydi va ularning global mehnat bozoridagi imkoniyatlarini kengaytiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. North, Brian. CEFR amalda: O'qituvchilar va o'qituvchi-pedagoglar uchun qo'llanma. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
2. Burns, Anne, and Christine C. M. Goh. Ikkinchi til nutqini o'qitish va rivojlantirish. New York: Routledge, 2022.
3. Al-Jarf, Reima S. "Nutq qobiliyatlarini rivojlantirish EFL sharoitlarida: CEFRga yo'naltirilgan yondashuv." Xalqaro Ingliz tili o'qitish jurnali, vol. 8, no. 1, 2020, pp. 1-15.
4. Nguyen, Thi Thu Thuy, and Hoang Thi Thu Thuy. "EFL o'rganuvchilarining nutq ko'nikmalarini vazifaga asoslangan til o'qitish orqali CEFRga yo'naltirilgan o'quv dasturida rivojlantirish." Til o'qitish va tadqiqot jurnali, jild. 12, son. 2, 2021, bet. 290-298.
5. Fulcher, Glenn. Nutqni baholash: CEFRga asoslangan yondashuv. New York: Routledge, 2021.
6. Little, David. "CEFR va uning til ta'limiga ta'siri: So'nggi tadqiqotlarning tanqidiy tahlili." Til Ta'limi, jild 53, son 3, 2020, b. 367-380.
7. Sari, Dwi Puspita, and Dedi Hidayat. "Kommunikativ Til O'qitish va CEFRni Samarali Nutq

Ko'nikmasini Rivojlantirish Uchun Integratsiyalash." Ingliz Tili O'qitish va Lingvistika Jurnal, vol. 7, no. 1, 2022, pp. 1-12.

8. Burns, Anne, and Christine C. M. Goh (Muharrirlar.). Ikkinchi Tilni Egallash va Sozlash Qollanmasi. New York: Routledge, 2022.